

Korrupció

A felvilágosodás mintegy nyitányaként, 1705-ben az angol polgári bölcelet egyik eredeti alakjaként számon tartott Bernard de *Mandeville* megkísérelte megtisztítani az emberi szenvedélyek és érdekek világát attól a „tetszetős kültakarótól”, amelyet – sokak szerint – a vallásos eszmék és a képmutatás évezredei szőttek köréje. *A méhek meséje* című híres s a korabeli Európában komoly felháborodást keltő műve a következő tanulsággal szolgál: „... a hűn a jólét alapja, / ha korlátját a törvény kiszabja. / Igen, ha nagyság kell a népnek, / az államban szükség a vétek, / mint az éhség kell az evéshez. / Pusztá erénytől nem virágozik / föl egy nemzet; s ki visszavágyik / az aranykorba, kész-e vajon / élni becsületben – de makkon?” (Mandeville, B.: *A méhek meséje*, avagy magánvétek közhaszon; Kossuth Könyvkiadó, h. n., 1996, 21–22. o.)

Tótfalusi István, a könyv fordítója az utószóban megjegyzi, Mandeville mindezzel két tudományterületen is „fontos és messze előre mutató konzekvenciákra jutott. Az etikában ő a relativizmus úttörője. Nincs abszolút erkölcs! Ami egyik korban jó, az rossz egy másikban és fordítva, a morál ugyanis közmegegyezés kérdése. Nincs jó és rossz a hatásokat és a következményeket tekintve sem. Ami rossz az egyes embernek, az áldásos lehet a társadalomra nézve, és vice versa. A gazdaságtanban hasonló következetességgel hirdeti a szerző, hogy a gazdagság kizárólagos alapja az emberi munka, az ipar és a kereskedelem által előállított értékek pedig az ország nagyságát alapozzák meg... Jó az, ami ezt elősegíti, legyen mégoly hátrányos egyesekre nézve, és elvetendő minden, ami ezt a fejlődést fékezi, bármennyire jó az egyéneknek. Mandeville ezzel a két területet határozottan szét is választotta, a gazdaságot kivonta az erkölcs illetékességi köréből, ugyanúgy, ahogy korábban Machiavelli tette a politikával. Mind ebben, mind abban is a hasznosság, az eredményesség az egyetlen értékmérő elv, a morális kérdésfeltevéseknek nincs értelme.” (i. m., 170. o.)

Az utóbbi évszázadokban talán túlzottan is előtérbe került „józan ész” eme felismerései a korrupció összefüggésében is kiemelkedő jelentőségűek. Fontosak egyrészt azért, mert a korrupciót a közvélemény elsősorban a politika világában értelmezi, másrészt azért, mert az elgondolás szerint sem a politika, sem a gazdaság világában nem számítanak az erkölcsi kérdések. Mindezek fényében fölmerül a kérdés: mi végre az erőteljes lakossági felháborodás a korrupciós ügyek kipattanásakor, hiszen ha az ügyletből hasznot húzó a megszerzett „többleterőforrásokat” visszaforgatja a gazdaságba, akkor mindez elvileg kedvezően befolyásolja valamennyiünk jólétét. S ha le-

hetne is erkölcsről beszélni a gazdaság és a politika területén, mire mennék vele, ha ez az erkölcs relatív?

Az olvasó most azt gondolhatja, hogy „ugyan már, ki volt az a Mandeville, felesleges ekkora jelentőséget tulajdonítani egy extravagáns gondolkodó polgárpukkasztó nézeteinek”. Hogy valóban csupán eszmetörténeti érdekességről van-e szó, arra igyekszik választ adni az Altern-csoport lapszámunkat indító tanulmánya. Sajnálatos módon némi aktualitást kölcsönöz e vizsgálódásnak az utóbbi hónapok, évek korrupciótól zajos közléte is. Nem a médiában nagy terjedelemben – gyakran pártvonzalmaktól sem független módon – tárgyalt ügyek részleteit kívánjuk tovább boncolgatni, érdekel azonban az, hogy vajon beleillik-e ez a „korrupciós hullám” valamilyen tágabb összefüggésbe is. Tanulmányunk egyrészt a korrupcióval kapcsolatos gazdasági gyökerű elméleteket mutatja be, másrészt, ellentétben Mandeville intelmeivel, az erkölcsi eligazodáshoz is támpontot kíván nyújtani. Nézetünk szerint a korrupció nem csupán a politika világában értelmezendő, hanem olyan esetekben is célszerű e fogalom használata, ahol a pénz mint gazdasági erőforrás túllépi saját természetes közeget, a gazdaság világát. Az Altern-csoport korrupcióval kapcsolatos megszólalása egyébként nem minden előzmény nélküli. Álláspontunk kialakításához a csoport tagjainak, Baranyi Árpádnak és Dabóczy Kálmánnak a konferencia-előadásai is hozzájárultak, mint erről a lap végén található Altern-hírekben be is számolunk.

A belső motiváció fontos szerepet játszik abban, hogy valaki teret enged-e az életében a korrupció számára, s az is tény, hogy manapság előtérbe kerültek azok az önző és materiális elernek, amelyek növelik a korrupcióba bocsátkozás valószínűségét. Ismét visszafordozva a XVIII. századba ezúttal *Voltaire*-t idézzük, akinek az álláspontja akár mottóként is szolgálhatna napjaink fogyasztói társadalmához: „Az én bűnös szívem bizony örül, / ha bőséget lát körös-körül, / ki mesterségek és művészetek / anyja, és hő öléből ered a / sok új szükséglet és új élvezet.”

Amint azzal a Kovász korábbi számaiban is foglalkoztunk, a XVIII. század óta több szempontból is nagyot fordult a világ. Még soha nem volt ekkora bőség az euro-atlanti és néhány más régióban, de ennek az ára – többek között a globális és a helyi környezeti problémák formájában – egyre nyilvánvalóbbá is válik. A „bőség öléből” pedig megállíthatatlanul támadnak az újabb és újabb szükségletek és élvezetek, ám a körülmények nagyobb óvatosságra kellene intsek az emberiséget.

A témához kapcsolódóan egy vadonatúj, a fogyasztással, a népesedéssel és a fenntarthatósággal foglalkozó tanulmánykötetből James A. Nash írását fordítottuk magyarra. Nash az Egyesült Államokban működő *Churches' Center for Theology and Public Policy* (Egyházak Teológiai és Közpolitikai Központja) kutatója. Cikkében arra mutat rá, hogy napjaink élvezetekbe merült nyugati kultúráiban már-már az egyházak is megfeledkezni látszanak a

mértékletesség egykor oly fontos erényéről. Jóllehet a szerző keresztény szemmel közelít a kérdéshez, olyan etika felmutatására törekszik, amelyik egy „*erkölcsileg pluralista világban racionálisan igazolható és általánosítható etikai norma, amelyik nem fordul... kinyilatkoztatásokhoz vagy hagyományokhoz. Követőitől nem kíván keresztény hitvallást, még ha ez a hitvallás a norma elsődleges történelmi forrása és legteljesebb biztosítója is*”. Ma a fenntarthatósághoz mértékletesség is szükséges, bár ez egy, az élvezetek korlátlan fokozását és kiélését hirdető kultúrában felforgatásnak számít. De a mértékletesség belső normává tétele a korrupcióellenes küzdelem szempontjából is erősen javasolható, még ha Nash írása nem is utal nyíltan erre az összefüggésre.

Míg a korrupcióval és a mértékletességgel foglalkozó tanulmányaink elősorbán az ember szintjén vizsgálták tárgyukat, addig Kovács Eszter (a Környezetvédelmi Minisztérium Természetvédelmi Hivatalának munkatársa) írása a szervezetek világáról alkotott modern elméletekkel foglalkozik, s azokat eredeti módon mutatja be és rendszerezi. A Kindler József témavezetésével 2000 őszére elkészült doktori disszertációból kiemelt és átdolgozott részlet mellett tanúskodik, hogy egy vállalat esetében nem elégedhetünk meg azzal, ha az csupán társadalmi felelősségét ismeri fel (jóllehet már ez is komoly előrelépés volna), mert a természeti környezet végessége további korlátokat állíthat a vállalat tevékenységére és döntéseire vonatkozóan. Ugyanakkor az sem kielégítő, ha egy vállalat kizárólag az ökológiai felelősségével törődik, figyelmen kívül hagyva a szervezet társadalomba ágyazottságából fakadó sajátosságokat. A leghelyesebb az, ha a vállalat a rá vonatkozó társadalmi és ökológiai korlátokat egyidejűleg veszi figyelembe, ami egy integrált vállalati modell keretében valósítható meg.

Könyvismertetés rovatunkban a kanadai *University College of Cape Breton* munkatársa, Toby M. Smith könyvét ismerteti dr. Boda Zsolt (a Magyar Tudományos Akadémia Politikatudományi Intézetének és a Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem Gazdaságetikai Központjának munkatársa). Smith könyve azt a jelenséget elemzi, amikor a vállalatok a vásárlókat környezetbarát működésükről kívánják meggyőzni. Ez előrelépés, hiszen a vállalat ekkor arra a társadalmi elvárásra kíván válaszolni, amely nagyobb ökológiai tudatosságot vár el a vállalat részéről. Csakhogy a vállalat illetén „zöldülése” gyakran nem egyéb, mint minden valóság tartalmat nélkülöző arculattervezés, amely csak a termék eladások további fokozását szolgálja az új, zöld „divatnak” megfelelően. Ilyenkor egy olyan mítosszal állunk szemben, amelyet a vállalat tudatos marketing-tevékenységgel hoz létre. A jelenség úgy is felfogható, hogy míg korábban csak a zöldek beszéltek a környezetvédelemről, s így meglehetősen egyértelmű üzenetet közvetíthettek a társadalom felé az ökológiai problémákat illetően, addig manapság egyre többen szólalnak meg a témában, s e megszólalók

közé a gyakran ellenérdekelt vállalatok is beletartoznak. A zöldek hagyományos érvelési módja szerint mindenkinek józan ésszel be kell látnia, hogy jelenlegi életformája tarthatatlan. Azonban az emberek életmód-változtatásról való meggyőzése, már csak a kialakult információs zűrzavar miatt is, szinte lehetetlen vállalkozás, ezért a könyv üzenete az, hogy a zöldeknek is „*meg kell tanulniuk másként kommunikálni, és olyan »ellenmitoszokat« előállítani, amelyek átértelmezik a fogyasztói kultúra jelentéseit*”.

E számunkat *Pataki György* (egyetemi adjunktus, Szent István Egyetem, Környezetgazdaságtani Tanszék) írása zárja, aki az ökológiai közgazdaságtan (lásd erről *Kovács*, 1999/3. szám) három jelentős alakjának 2000-ben megjelent könyvét ismerteti. *Thomas Prugh*, *Robert Costanza* és *Herman Daly* elsősorban politikai síkon keresik egy gazdaságilag, társadalmilag és ökológiailag hosszú távon fenntartható civilizáció ismérveit. Az általuk elképzelt rendszerben a közzféra mentessé válna a piaci logikától, azaz csökkennének a korrupciót is tápláló ösztönzések. A szerzők által javasolt erős demokráciában megvalósulna „*az emberek minél nagyobb mérvű bevonása, nem pedig a valódi problémáktól egyre távolabb és távolabb kerülő képviselők révén kialakuló politikai elitiek csatározása [zajlana] a hatalmi pozíciókért és a forrásokért*”. Az Altern-csoport gondozásában várhatóan magyar nyelven is megjelenő könyv egyik fontos üzenete az, hogy az emberi civilizáció globális fenntarthatóságához a helyi közösségken keresztül vezet az út, s ezt a folyamatot sem globális, sem regionális, sem nemzeti kormányzás és politika nem pótolhatja, legfeljebb kiegészítheti és segítheti.

KOC'SIS TAMÁS